

8. Карелова Р. А. Методологічні засади формування готовності до професійної мобільності у студентів коледжу: мат. міжнар. наук.-пр. конф. // Актуальні проблеми розвитку світової науки. Київ: Центр наукових публікацій, 2016. С. 55–58.
9. Зеер Э. Ф. Социально-профессиональная мобильность учащейся молодежи как фактор подготовки к динамическому профессиональному будущему // Образование и наука. 2014. № 8. С. 33–48.
10. Piletska L., Wawak T. Professional Mobility of Student's Youth // Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. 2017. Vol. 4, Issue 1. P. 34–41. doi: <http://doi.org/10.15330/jpnu.4.1.34-41>
11. Storo J. The Difficult Connection between Theory and Practice in Social Pedagogy // The International Journal of Social Pedagogy. London: The Pra Social Pedagogy and the Centre for Understanding Social Pedagogy, Institute of Education, University of London, 2012. P. 17–29. doi: <http://doi.org/10.14324/111.444.ijsp.2012.v1.1.003>
12. Węgrzyn G. Mobilność zawodowa a sytuacja na rynku pracy, Studia ekonomiczne // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach. 2016. Issue 276. P. 137–147.
13. Piletska L. S. The Professional Mobility of the Personality: Social and Psychological Aspect: monograph. Luhansk: Knowledge Publishing House, 2014.
14. Stakhiv M., Boiko H. Sociocultural Component of Teachers' Professional Competence // Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. 2017. Vol. 4, Issue 1. P. 110–116. doi: <http://doi.org/10.15330/jpnu.4.1.110-116>

*Рекомендовано до публікації д-р пед. наук, професор Отич О. М.
Дата надходження рукопису 19.03.2019*

Ружицький Валерій Андрійович, кандидат педагогічних наук, директор, Комунальний вищий навчальний заклад Київської обласної ради «Білоцерківський гуманітарно-педагогічний коледж», вул. Ярослава Мудрого, 37, м. Біла Церква, Київська обл., Україна, 09107
E-mail: gpkoledg@ukr.net

УДК 378.7

DOI: 10.15587/2519-4984.2019.169612

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКИХ ТА СОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ДОРСОЛИХ У РОЗВИНЕНИХ КРАЇНАХ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

© О. О. Теренко

Сучасна освіта дорослих розглядається як засіб реалізації освітніх потреб дорослих, їх вдосконалення та саморозвитку та як засіб формування громадянського суспільства, оскільки вона сприяє вихованню соціально активних громадян. Ключовими категоріями активного громадянства є «участь» та «демократичне суспільство». Рух за громадянські права є ключовим соціальним феноменом у США і Канаді.

Проаналізовано сутність освіти для активного громадянства. Освіта для активного громадянства розглядається як освіта, навчання, інформаційна та практична діяльність, націлена на забезпечення тих, хто навчається знаннями, вміннями, розумінням, формуванням моделей поведінки у сфері демократичних прав та обов'язків громадян суспільства. Ключовими завданнями освіти для активного громадянства є забезпечення громадян знаннями, що є необхідними для активної участі у житті суспільства, проведення діалогу та розв'язання конфліктів, пошук компромісу, розуміння прав і обов'язків громадян, норм поведінки у суспільстві.

Розвиток неформальної освіти дорослих залежить від багатьох факторів, але ключовим фактором є якість підготовки фахівців-андрагогів. Встановлено відсутність уніфікованої класифікації андрагогів у США і Канаді. Однак, андрагоги поділяються на дві групи: дипломовані спеціалісти з освіти дорослих та спеціалісти які мають досвід роботи у галузі освіти дорослих.

Характерними рисами андрагогів є незалежність, активна позиція, здатність ризикувати, здатність працювати тривалий проміжок часу, повага, доброта, гуманність, потреба у самовдосконаленні та самокритиці.

Систематизовано ключові функції андрагогів

Ключові слова: освіта дорослих, США, Канада, активне громадянство, андрагог, Хайландер, функція, властивість

1. Вступ

Реалії сьогодення дозволяють розглядати неформальну освіту дорослих, з одного боку, як засіб задоволення освітніх потреб дорослої людини, її самовдосконалення і саморозвитку, а з іншого боку, як

дієвий механізм розбудови громадянського демократичного суспільства, оскільки сприяє формуванню соціально активних громадян, мобільних як у професійному, так й особистісному контекстах до швидкоплинних змін соціального середовища. Це є важли-

вим, оскільки «навіть найліберальніша конституція буде пустими словами, якщо громадяни не готові та не здатні перетворити її у життя» [1].

2. Постановка проблеми

Вітчизняними науковцями досліджувались різноманітні аспекти американської та канадської системи освіти, які дозволяють зрозуміти особливості її розвитку та функціонування. Досліджено професійне навчання безробітних у США, проаналізовано напрями здійснення освіти дорослих у США, розглянуто консультування для кар'єри як вид освіти дорослих Канади [1, 2]. Розглянуто концептуальні засади формальної та неформальної освіти дорослих сформовано історико-педагогічні та андрагогічні засади [3, 4]. Науковий інтерес становить дослідження американських і канадських учених теорії і практики неформальної освіти дорослих, андрагогічних підходів до навчання дорослої людини [5, 6]. Однак, відсутні праці, у яких виокремлені тенденції розвитку освіти дорослих у країнах Північної Америки, що обумовлює необхідність дослідження тенденцій розвитку освіти дорослих у США і Канаді.

3. Мета та задачі дослідження

Мета дослідження – дослідити становлення та розвиток формування громадянської та соціальної компетентностей у контексті розвитку освіти дорослих у країнах Північної Америки.

Для досягнення мети були поставлені такі задачі:

1. Дослідити сутність концепту громадянське суспільство та демократичне суспільство.
2. Схарактеризувати освіту для активного громадянства
3. Класифікувати андрагогік та дослідити їх функції.

4. Дослідження тенденцій і перспектив розвитку освіти дорослих

На початку XXI століття ключовими тенденціями розвитку освіти дорослих у США і Канаді є направленість освіти дорослих на здійснення позитивних соціальних трансформацій у громадянському суспільстві та професійна підготовка фахівців у галузі освіти дорослих. Хоча поняття «активне громадянство» з'явилося наприкінці XX століття, у Сполучених Штатах Америки та Канаді такі поняття як «участь», «громадянське суспільство», «демократичне суспільство» є визначальними у становленні і розвитку держави і американського суспільства в цілому. А рух за громадянські права є одним із найвизначнішим соціальним феноменом у історії США і Канади.

Проблемі громадянства приділяється велика увага як в США, так і в європейських країнах. Але якщо у США і Канаді більш вживаним є поняття «активне громадянство», у якому робиться акцент на активній участі громадян у розбудові демократичного суспільства, то у Європі використовується поняття «демократичне громадянство», яке привертає увагу на важливість формування демократичних цінностей. Отже, дані поняття є взаємодоповнюючими і близькими за своїм змістом і сутністю, акцентують увагу

на важливості солідарності, взаєморозуміння культурного розмаїття, розбудови громадянського демократичного суспільства. Це робить їх важливим виміром освітньої політики.

Освіта для демократичного громадянства, за визначення Хартії Ради Європи, означає освіту, навчання, просвітницьку, інформаційну, практичну діяльність та активні дії, спрямовані на надання тому, хто навчається, знань, вмінь та розумінь, а також формування моделей поведінки та ціннісного ставлення у плані здійснення та захисту демократичних прав і обов'язків як члена суспільства, цінити різноманітність та відігравати активну роль у демократичному житті задля підтримки та захисту демократії і верховенства права [7].

Водночас освіта для активного громадянства є важливою складовою стратегій «освіта впродовж життя», «суспільство, що навчається» і дозволяє набутти громадянської компетентності, яка передбачає знання соціальних, громадянських і політичних структур та зобов'язання і прагнення до активної, свідомої і демократичної участі у розбудові громадянського суспільства. Тоді, неформальна освіта дорослих забезпечує подальший розвиток дорослої людини на основі цінностей демократії, формування соціальних компетентностей, служіння спільноті [8].

Організація неформальної освіти дорослих як освіти активного громадянства, на думку американських дослідників, є складним і відповідальним процесом, який передбачає, по-перше, ретельного планування, по-друге, демократичного прийняття рішень і дій, по-третє, активної участі тих, хто навчається в процесі навчання. Основними принципами неформальної освіти дорослих для активної громадянськості є добровільність, ініціативність, взаємоповага, взаєморозуміння, готовність і прагнення змін, готовність до колективних дій у громаді [9].

Освіта є практикоорієнтоване критичне мислення і дія. Традиційне розуміння освіти як процесу отримання знань ігнорує живу природу людської сутності. Тому навчальний процес повинен стати об'єднуючим для його учасників, створюючи можливість аналізувати реальність, у якій вони живуть, задавати питання, дискутувати, відстоювати свою думку, долучатися до процесу соціальних змін. Освіта, яка орієнтована на вирішення певних проблем, базується на творчому підході і спонукає до роздумів щодо оточуючого середовища і можливих дій з його зміни та удосконалення. Саме така освіта дозволяє виконати одне з основних призначень людини: пізнати світ і творчо змінювати його. Тому, говорячи про неформальну освіту дорослих як освіту активного громадянства, наголосимо на тому, що вона створює можливості «вступати у діалог зі світом, перетворювати його, діючи не тільки у власних інтересах, але й в інтересах всього суспільства» [10].

Яскравим прикладом реалізації на практиці потенційних можливостей неформальної освіти дорослих для активного громадянства є Народна школа «Хайлендер», яка була відкрита у 1932 році. Це був «незалежний навчальний центр дорослих, де дорослі люди могли об'єднатися для вирішення своїх власних проблем і проблем громади».

Навчальна програма була пов'язана з певною радикальною ідеєю, запропонувавши людям радикальний виклик. Проведення реформи не буде ефективним, коли реформатори самі вирішують, що може допомогти людям. Люди повинні рухатися від свого досвіду, від того, що може призвести до змін. Тому ми шукаємо островки надії і авантюризму і працюємо з ними. Знаходити їх – це не інтелектуальний процес, це потребує життєвої активності і участі, це неможливо зробити через опитування. Єдиним шляхом знайти ці островки – це вийти за межі всіх програм, які вже проводяться, і об'єднатися з людьми у їх глибинному життєвому знанні, що обмежені реформи не допомагають. Тому, якщо до 1942 року їх тематика стосувалася організації страйків, підготовку лідерів народних рухів, профспілок, а з 1952 робився акцент на міжрасових відношеннях у суспільстві, то актуальними програмами сьогодення є підвищення економічної і екологічної грамотності населення, взаємозв'язок економічної і військової політики США, робота з молоддю, розвиток активної громадянськості.

У цьому контексті доцільною стає ідея використання «педагогіки, заснованої на досвіді», складовими якої є: знання щодо громадянства, прав людини, демократії; досвід і розуміння певних дій у різних життєвих контекстах як то: ринок; громадянське суспільство, культура, держава, демократична взаємодія; практичне застосування.

Відповідно до «педагогіки, заснованої на досвіді» працює народна школа «Хайлендер». Методи навчання, які використовуються у школі відповідають її основній меті, яка не змінювалася з моменту її утворення – самоорганізація спільноти на основі безпосередньої взаємодії людей, на основі їхнього життєвого досвіду, а не на розбудові суспільства у відповідності з догмами певного віросповідання чи політичної доктрини. В основі функціонування «Хайлендера» – право людей на добровільне об'єднання, здатність до такого об'єднання і взаємна підтримка. Основні цінності роботи: демократія, братство, взаємодопомога, об'єднана соціальна дія. Важливим є те, що керівники школи «навчають не словом, а ділом. Для того, щоб зрозуміти цінності співпраці (сумісної дії), необхідно діяти разом. Для того, щоб надати людям досвід демократії, її необхідно втілювати у повсякденну практику функціонування організації». У «Хайлендері» спеціально не прописується теорія і методика навчання, оскільки, на думку співробітників школи, будь яка теорія обмежує свободу, незмінною залишається лише аксіома: навчайтеся у людей, починайте рух з того місця, у якому знаходяться вони [11].

Основою роботи школи «Хайлендер» є колективне вирішення проблем. Це рух «знизу», у якому люди розуміють, що для вирішення проблем, необхідна об'єднана соціальна дія, активна участь.

На нашу думку, народну школу «Хайлендер» можна назвати школою активної громадянськості, яка навчає демократії, вчить бути активними, відповідальними громадянами своєї країни.

Громадянство у США і Канаді характеризує рівень американської та канадської демократії, а ме-

тою освіти є навчання людини насолоджуватися свободою і можливістю бути активною щодо вирішення суспільних проблем. Отже, в американській та канадській демократії питання активного громадянства пов'язуються з активністю людини у вирішенні суспільних проблем. Водночас, така активна участь людини у громадському і політичному житті країни є «засобом їхньої освіти, реалізації своїх переконань на практиці і одержання певного життєвого досвіду» [12]. Це стає підґрунтям американської та канадської політичної культури, розумінням американцями та канадцами громадянства, як активної і колективної дії, яка формує почуття спільних інтересів і спільної відповідальності. Тому стають зрозумілими не тільки їх активна участь у демонстраціях протесту та судах присяжних, у волонтерських і громадських рухах і організаціях, а й високий рівень благодійності та соціальної відповідальності бізнесу. Саме неформальна освіта дорослих має великі потенційні можливості не тільки для формування активного громадянства, а й переведення його на рівень звички, моделі поведінки. Водночас неформальна освіта дорослих може стати тим механізмом, який забезпечить гармонію в суспільстві і допоможе встановленню довіри між громадянами і владою.

Отже, неформальна освіта дорослих у США і Канаді має великі соціальні і педагогічні потенційні можливості не тільки для розвитку активного громадянства, а й переведення його на рівень звички, моделі поведінки. Водночас неформальна освіта дорослих може стати тим механізмом, який забезпечить гармонію в суспільстві і допоможе встановленню довіри між громадянами і владою.

Розвиток неформальної освіти дорослих у США і Канаді залежить від багатьох факторів, але одним з визначальних, таким що суттєво впливає на ефективність і якість неформальної освіти дорослих є професійна підготовка тих, хто навчає дорослих. Тому важливим напрямом розвитку неформальної освіти дорослих в США і Канаді є підготовка педагогічного персоналу.

Про необхідність підготовки «добре інформованих, кваліфікованих, відданих своїй справі педагогів для дорослих» наголошувалося на V Міжнародній конференції з освіти дорослих (1997, Гамбург), а на VI Міжнародній конференції з освіти дорослих (2009, Белен) акцентували увагу світової спільноти на необхідності «удосконалювати підготовку та професіоналізм педагогів, які працюють з дорослими.

Першочерговим завданням у розвитку системи освіти дорослих є підготовка андрагогів – фахівців у галузі освіти дорослих. Водночас варті уваги його роздуми про те, що «поняття, «педагог для дорослих» відсутнє у чистому вигляді», що пояснюється, поперше, задіяністю людей, які працюють в освіті дорослих, в інших сферах людської діяльності, а, подруге, педагогом для дорослих є й фасилітатори, адміністратори, консультанти, кожен з яких має особливі професійні компетентності [13]. Андрагог – фахівець високої кваліфікації, що володіє комплексом спеціалізованих андрагогічних знань, умінь і навичок, що забезпечують освітню діяльність з дорослим населенням з урахуванням специфіки його освітніх

потреб і вікових особливостей, який здійснює весь комплекс організованих процесів освіти для розвитку, навчання та поліпшення професійних компетенцій дорослих людей. Визначення, дане організацією ЮНЕСКО, в повній мірі відповідає ключовим моментам і поняттями, згідно, яким андрагог організовує свою діяльність з дорослою аудиторією. Таке визначення дозволяє отримати докладне уявлення про те, які цілі стоять перед андрагогіки в цілому, а також виділяє специфіку діяльності андрагогів, вказуючи на важливі особливості цієї професії.

Для системи освіти дорослих потрібні будуть такі андрагоги як: фахівці широкого профілю, які мають ґрунтовну теоретичну підготовку; фасилітатори, які добре розуміються в особливостях дорослого учня і вміло використовують це у процесі навчання; консультанти, які поряд з консультуванням інших фахівців – андрагогів, розробляють навчальні програми для дорослих тощо; науковці, які досліджують проблеми освіти дорослих.

Проведений аналіз практики роботи андрагогів у США і Канаді доводить, що, дійсно, з дорослими людьми працюють різні фахівці: викладачі, психологи, працівники Центрів освіти дорослих, соціальних і реабілітаційних центрів, адміністратори, керівники гуртків, лідери громадських організацій, та ін. Більшість з них немає спеціальної андрагогічної підготовки.

Водночас наголосимо, що серед американських та канадських вчених питання класифікації педагогів для дорослих залишається відкритим. Андрагоги поділяються на дві групи: дипломовані фахівці з освіти дорослих і фахівці, у яких така кваліфікація відсутня, проте вчені вважають, що фахівці можуть бути ефективними у роботі з дорослими людьми, оскільки визначальним є досвід роботи у галузі освіти дорослих та їх індивідуальні характеристики.

Властивості андрагогів об'єднуються у чотири групи відповідно до: професійної діяльності, коли значущими є самостійність, дієвість, здатність ризикувати, ініціативність, працездатність; ставлення до людей, при цьому обов'язковими є гуманність, толерантність, повага, чуйність, доброта; ставлення до себе, а саме почуття власної гідності, прагнення до саморозвитку, самокритичність; ставлення до результатів своєї діяльності (відкритість, сумлінність).

Структурно-функціональний аналіз діяльності андрагога дозволив визначитися з їх основними функціями:

– функція проектування, організації і реалізації програм освіти дорослих, яка передбачає визначення освітніх потреб і можливостей дорослих чи організації, обґрунтування доцільності програми для розвитку дорослих чи організації, розробка навчального плану і технологій реалізації програми; відбір і структурування змісту програми, визначення форм спільної діяльності; реалізація програми; здійснення зворотного зв'язку, рефлексивний аналіз результатів, удосконалення програм, рефлексія власної діяльності, планування саморозвитку і самовдосконалення;

– функція управління процесом організаційного розвитку, яка передбачає системний і проблемно-орієнтований аналіз потреб організації у людських ресурсах, освітніх потреб її членів; розробка методик

якісної і кількісної оцінки програм розвитку організації, знання і врахування особливостей функціонування і розвитку організації; навчання дорослих виявленню проблем в індивідуальній діяльності (в тому числі професійній), діяльності організації; виявлення реальних освітніх потреб дорослих на основі моніторингу їх діяльності; знання і врахування стилів навчання дорослих людей; застосування інформаційних технологій; організація роботи з проектування навчального процесу; організація і проведення гуманітарної експертизи освітніх проектів і програм розвитку.

5. Результати дослідження

Освіта для активного громадянства і освіта для демократичного громадянства базується на розумінні того, що освіта не може бути відділена від соціального середовища, тому критичний аналіз історичних, політичних економічних ситуацій у неформальному навчанні дорослих є важливим і необхідним для розвитку людини як активного громадянина своєї країни.

Завдання, які поставлені перед освітою для активного громадянства є наступними: забезпечення громадян знаннями, уміннями і навичками, які необхідні їм для активної участі в житті суспільства; ведення діалогу і розв'язання конфліктів між людьми, досягнення консенсусу, спілкування та взаємодії; усвідомлення прав та обов'язків людини, норм поведінки в спільноті.

Велику просвітницьку роботу щодо прав і свобод людини проводять Центр Айдаго з прав людини, Національний центр освіти про права людини в Атланті, такі організації як Американський форум глобальної освіти, Навчання для змін, Освітня за соціальну відповідальність та ін. Ними пропонуються різноманітні форми і методи навчання, які спрямовані на розвиток активного громадянства дорослих людей, зокрема, курси лекцій і семінарів, тренінги.

Неформальна освіта дорослих у США і Канаді має великі соціальні і педагогічні потенції можливі не тільки для розвитку активного громадянства, а й переведення його на рівень звички, моделі поведінки. Водночас неформальна освіта дорослих може стати тим механізмом, який забезпечить гармонію в суспільстві і допоможе встановленню довіри між громадянами і владою.

Властивості андрагогів можна поєднати у чотири групи відповідно до: професійної діяльності, коли значущими є самостійність, дієвість, здатність ризикувати, ініціативність, працездатність; ставлення до людей, при цьому обов'язковими є гуманність, толерантність, повага, чуйність, доброта; ставлення до себе, а саме: почуття власної гідності, прагнення до саморозвитку, самокритичність; ставлення до результатів своєї діяльності (відкритість, сумлінність).

6. Висновки

1. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що поняття «громадянське суспільство» та «демократичне суспільство» акцентують увагу на важливості солідарності, взаєморозуміння культурного розмаїття, розбудови громадянського демократичного суспільства.

2. Освіта для демократичного громадянства означає освіту, навчання, просвітницьку, інформаційну, практичну діяльність та активні дії, спрямовані на надання тому, хто навчається, знань, вмінь та розуміння, а також формування моделей поведінки та ціннісного ставлення у плані здійснення та захисту демократичних прав і обов'язків як члена суспільства, цінити різноманітність та відігравати активну

роль у демократичному житті задля підтримки та захисту демократії і верховенства права.

3. Андрагоги поділяються на дві групи: дипломовані фахівці з освіти дорослих і фахівці, у яких така кваліфікація відсутня, проте вони є ефективними у роботі з дорослими людьми, оскільки визначальним є досвід роботи у галузі освіти дорослих та їх індивідуальні характеристики.

Література

1. Бідюк Н. М. Професійне навчання безробітних у США: теорія і практика: монографія / ред. Ничкало Н. Г. Хмельницький: ХмЦНТЕІ, 2009. 542 с.
2. Заболотна О. А. Культурно-історичні відмінності американського і українського стилів соціалізації // Педагогіка і психологія. 2004. № 2. С. 51–61.
3. Вовк Л. П. Генезис пріоритетних тенденцій освіти дорослих в Україні (II пол. XIX – 20-ті рр. XX ст.): дис. д-ра. пед. наук. Київ, 1995. 451 с.
4. Огієнко О. І., Литовченко І. М. Андрагогічна модель навчання: американський контекст: монографія. Київ: Центр учб. літ-ри, 2014. 234 с.
5. Adams J. T. *Frontiers of American culture: A study of adult education in a democracy*. New York: Charles Scribner's Sons, 2004. 364 p.
6. Elias J. L., Merriam S. *Philosophical Foundations of Adult Education*. New York: Krieger Pub Co, 2004. 286 p.
7. Langenbach M. *Curriculum Models in Adult Education*. New York: Krieger Pub Co, 1994. 240 p.
8. Caffarella R. S., Daffron S. R. *Planning Programs for Adult Learners: A Practical Guide*. San Francisco: Jossey-Bass, 2013. 464 p.
9. Finger M. *Adult education and society today* // *International Journal of Lifelong Education*. 1995. Vol. 14, Issue 2. P. 110–119. doi: <http://doi.org/10.1080/0260137950140202>
10. Demetrian G. *Conflicting paradigms in adult literacy education: in quest of a U.S. democratic politics of literacy*. Mahwah: L. Erlbaum Associates, 2005. 320 p.
11. Langenbach M. *Curriculum Models in Adult Education*. New York: Krieger Pub Co, 1994. 240 p.
12. Knowles M. S. *A history of the adult education movement in the United States*. Malabar: Krieger Publishing, 1977. 426 p.
13. Beder H., Carrea N. *The effects of andragogical teacher training on adult students' attendance and evaluation of their teachers* // *Adult education quarterly*. 1988. Vol. 38, Issue 2. P. 75–87. doi: <http://doi.org/10.1177/0001848188038002002>

*Рекомендовано до публікації д-р пед. наук, професор Огієнко О. І.
Дата надходження рукопису 21.03.2019*

Теренко Олена Олексіївна, кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра практики англійської мови, Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, вул. Роменська 87, м. Суми, Україна, 40002
E-mail: eterenko@ukr.net